

Milena MIHAJLOV i Jovan TUCAKOV

NARODNA FITOTERAPIJA
STANOVNIKA S PODRUČJA GORNJEG TOKA DRINE
I NJENIH PRITOKA U JUGOISTOČNOJ BOSNI*

*„Iznikla je visibaba,
niče kukurjek,
bere baba sebi cvijet,
trebaće za lijek”*

Narodna pesma

Od najranijih vremena narod upotrebljava bilje za lečenje ljudi i životinja ali je često bivao sklon preuveličavanju u oceni njegove lekovite vrednosti. Otuda su ispevane i mnoge pesme u kojima se pominje lekovito bilje. I danas možemo čuti da se takve pesme pevaju po brdskim i planinskim naseljima. Pesma o visibabi i kukureku, u uvodu ovog rada, zabeležena je na proučavanom području u selu Miljevini.

U cilju izrade farmakognoskijskih karata Bosne, Institut za proučavanje lekovitog bilja u Beogradu je vršio ispitivanje spontane medicinske flore tog područja od 1948. do 1975. god. Najopsežnija istraživanja obavljena su u periodu od 1960. do 1973. god. U toku terenskog proučavanja divljeg lekovitog bilja na području bivšeg sreza Goražde, koji je obuhvatao tadašnje opštine: Goražde, Foča, Čajniče, Rogatica, Višegrad i Rudo, vršeno je i prikupljanje građe o narodnoj medicini, veterinarskoj medicini, stomatologiji i farmaciji. Posebna pažnja je posvećena i vernom beleženju lokalnih narodnih naziva biljaka i drugih podataka vezanih za upotrebu bilja u narodnom životu proučavanog područja.

U okviru samo ovih proučavanja je zabeleženo 329 narodnih imena za 167 biljnih vrsta. Detaljnije o rezultatima ovih istraživanja biće više reči u jednom drugom radu. Ovom prilikom samo toliko treba napomenuti da i navedeni podatak o brojnim narodnim imenima bilja ukazuje na to da narod ovog kraja poznaje bilje i da za ono koje koristi ima i svoja imena. Često se i ovde za jednu istu vrstu mogu čuti nekoliko različitih imena, čak i u jednom istom selu. Najtipičniji primer je vrsta *Achillea millefolium* L., za koju je zabeleženo desetak različitih imena. Narod ponekad daje ista imena i različitim biljnim vrstama. Zbog toga je u ovom radu bilo vrlo važno uvek tačno identifikovati biljku o kojoj

* Rad je saopšten na Savetovanju stručnjaka za lekovito bilje Jugoslavije, 20-23. V 1983. god. u Sarajevu — na Ilidži.

je reč, kako bi se pouzdano znalo koju biljnu vrstu narod naziva odgovarajućim imenom i koristi za lečenje određene bolesti.

Najviše podataka o upotrebi bilja u narodnoj medicini sakupljeno je u najzabačenijim selima, što je razumljivo, jer je tom narodu bilje pristupačnije od fabričkih lekova. Na proučavanom području je upotreba bilja za lečenje raznih obolenja još uvek prilično raširena, održana. Ona je često i potpuno pravilna. Među biljnim vrstama koje se ovde koriste u narodnoj medicini ima dosta i takvih vrsta koje priznaje službena medicina. Znatno je veći broj onih vrsta koje se na ovom području vekovima koriste kao lekovi u koje narod ima ogromno poverenje, a naučna medicina ih još nije prihvatila.

Brojni prikupljeni i obrađeni podaci izloženi su u nekoliko poglavlja. Ovom prilikom će biti izneseni samo podaci koji se odnose na humanu fitoterapiju. Izvorni materijal nije stilski ni gramatički doterivan, kako bi bili verodostojniji kazivanju planinaca koji su nam ih poveravali.

Biljne vrste se izlažu prema abecednom redu njihovih latinskih imena. Na kraju teksta u zagradi je navedeno naselje u kome je podatak za-beležen.

Biljne vrste koje se upotrebljavaju u humanoj medicini

Ovoj grupi pripada najveći broj biljnih vrsta koje se koriste u narodnoj fitoterapiji. Koriste se interno i eksterno, pa je u tom smislu učinjena još jedna podela materijala. Biljne vrste se ponekad koriste za lečenje više bolesti, nekad interno, a nekad eksterno, pa se zbog toga takve biljne vrste mogu naći i u jednoj i drugoj grupi biljaka.

a) Biljne vrste koje se upotrebljavaju u internoj humanoj medicini

Achillea millefolium L.

Kunica — kuva se čaj od kunice u cvetu i pije. Taj čaj je dobar za stomak (Krekova);
— čaj od kunice je dobar protiv proliva (Ravni);
— čaj od kunice je dobar kada nekoga boli unutra i dobro čisti krv (Višegrad);
— čaj od kunice je dobro piti protiv bolova u stomaku (Rogatica);
— bere se samo cvet kunice, kuva čaj i pije kada nekog boli stomak (Miljevina).

Sporiš — Mnogo je dobra za stomak. Kuva se čaj i pije preko celog dana (Mirušići);
— dobra je kada boli stomak. Treba je kuvati i piti čaj (Prijedražje, Miljevina).

Armoracia lapathifolia Gilib.

Ren — koren se očisti, istruže i pomeša s medom. To se ječe kada neko ima slabo srce (Bijela).

Artemisia absinthium L.

Pelen — dobar je čaj od pelena, pije se za stomak. Mnogo je gorak ali je lekovit (Strmica).

Asarum europaeum L.

Kulutić — List kolutića se peče na žaru, pomeša s malo vode i popije žena koja ne želi da rodi, već hoće da pobaci (Konjovići).

Centaurium umbellatum Gilib.

Kantarija — Ova trava se tura u rakiju zajedno s korenom lincure. Ta rakija se pije, ali po malo, jer je jak lek. Sve leči (Prebidoli);
— dobra je kada neko ima katar stomaka i protiv tuberkuloze. Kuva se čaj i pije bez šećera (Budimlije, Bijelo Brdo).

Kanterina, kantariona — Dobra je za unutrašnje bolesti. Jedan čovek je imao otvorene kaverne i toliko je oboleo da je imao manje od 45 kg. Lekari su mu rekli da za njega nemaju više nikakav lek. Čak je i krv pljuvao. Na kraju je počeo da pije samo čaj od kanterine i sve je preboleo. To je bilo još 1947. godine, a posle toga je živio još dvadeset godina (Bare);

— *kantariona* se može kuvati i s drugim travama. Mnogo je dobar ovaj lek: Pomeša se kantariona, lipa, smrekova boba, kadulja i bijeli luk. Sve se kuva u zatvorenom sudu. Pored ovog čaja, piju se i sveža jaja. Svako jutro pre jela popije se po jedno jaje, bez šećera. Tako 30 dana. Svako jutro se pije i nekuvano sveže mleko, onako još toplo, posle muže. U toku dana treba piti i „kafu“ od gari i lipovog drveta. Već drugog dana krv stane, a devetog dana se bolesnik sasvim dobro oseća (Bare).

Ceterach officinarum D.C.

Zlatna trava — Dobro je da se pije čaj od ove trave. Treba ga piti svakodnevno protiv neprijatnog mirisa iz usta, protiv zadaha (Miljevina).

Cichorium intybus L.

— Bere se cvet i kuva čaj, pije se protiv oboljenja pluća, naročito protiv neprijatnog mirisa iz usta, protiv zadaha (Miljevina).

Crataegus div.

Glog — Cvet je dobar za svaku bolest, a naročito od unutra. Kuva se čaj i pije svakodnevno (Resići).

Equisetum arvense L.

Preslica — Dobra je za bubrege (Dragovići);

— dobra je za srce (Podranjen);
— cela trava se kuva s kupinovim listom i listom podbjela. Čaj je dobar za bubrege (Tođevac).

Geum urbanum L.

Trava od lučice — Kuva se koren i pije čaj kada boli podgrudi (Podranjen);
— ova trava je dobra kada zavlada tifus. Iskopa se koren, opere i baci u vodu, ostavi se da stoji u vodi nekoliko dana bez kuvanja. Procedi se i nezlađeno pije kao čaj (Podranjen).

Gentiana asclepiadea L.

Žutica — Lekovit je koren. Iskopa se svež koren, dobro opere, sitno izreže, kuva i taj čaj pije protiv žutice (Budimlje, Bijelo Brdo).

Gentiana lutea L.

Lincura — Koren se očisti i stavi u rakiju ili se kuva čaj. U ovom slučaju rakija je lekovitija od čaja. Oba leka su dobra za lečenje plućnih bolesti i proširenih vena (Budimlje);

- lincuru je dobro piti kada nekoga boli u prsima (Ora);
- koren lincure se stavlja u rakiju, tako stoji devet dana, pa ta rakija pije protiv bolova u prsima. Ova rakija je jako gorka, ne može se zasladiti, ali je dobar lek. Jedan čovek je imao sipnju, ovu rakiju je pio vazdi i ona ga je držala godinama (Strpci).

Ravent — Dobar je za sve bolesti, naročito za pluća, stomak i vene (Pleš, Bare).

Juniperus communis L.

Smreka — Smrekove bobice su dobre za bubrege i za pluća (Dragovići);

- smrekova bobica se stavlja u rakiju, pa se ta rakija pije. Dobra je za lečenje pluća i za jačanje apetita (Budimlje);
- bobica se stavlja u flašu s vodom i ostavi da stoji devet dana na suncu. Kada se ne može jesti, ovo treba piti za otvaranje apetita (Prebidoli);
- dobro je piti čaj od bobice za pojačanje rada srca (Daničići);
- bobica je dobra za pluća (Ravni).

Juniperus sabina L.

Somina — Od lista se kuva sasvim blag čaj, zasлади, najbolje medom, i pije. Leče se plućne bolesti i stomak (Krekova).

Malva silvestris L.

Crni slez — List crnog sleza se kuva i čaj pije, dobar je za pluća (Budimlje);

Crni šljeg — Ova trava ima 40 lijekova. Jedan čovek je bio mnogo bolestan, dugo je bio u bolnici. Bolelo ga je nešto u stomaku, ali nisu znali što mu je i nisu ga mogli izlečiti. Kada je došao kući počeo je piti čaj od crnog šljeza i za mesec dana mu je bilo bolje. Kasnije je potpuno ozdravio (Govza);

Divlji šljeg — Od njega je dobar čaj za sve, naročito kada boli grlo (Leleč).

Matricaria chamomilla L.

Kamilica — Čaj od kamilice je dobar protiv proliva, osobito kada su u pitanju deca (Krekova);

- cvet kamilice je mnogo lekovit. Za sve je dobar. Koriste ga i bolesni i zdravi a dobar je i za bebe (Višegrad).

Melissa officinalis L.

Čelinja trava — Njome se leče otvorene kaverne (Krekova).

Pčelija ljubica — Čaj je dobar za srce (Daničići).

Mentha longifolia Huds.

Divlja nana — Dobro je piti čaj od ove nane radi droba (Donje Papratno);

- čaj je dobar protiv kostobolje osobito kada kosti bole posle prehlade (Ravni).

Divlja nana — Čaj je dobro piti za lečenje ženskih bolesti (Miljevina).

Nana — Ovaj čaj treba piti kada boli stomak (Koljevke).

Pitoma nana — Čaj se pije od stomaka (Dtagovići).

Verem — Kada čoveka boli na ozličici (podgrudi) treba da pije ovaj čaj (Jeleč).

Mentha pulegium L.

Od verema trava — „Od verema gore boljke nema”. Cela biljka se bere za lek, kuva se čaj i pije (Koljevke).

Ononis spinosa L.

Gladišina — Prokuva se koren od gladišine i taj čaj pije, jer je dobar za zube (Dreñanje).

Origanum vulgare L.

Metvica — Za čaj se koristi cela biljka ili samo cvet. Ovaj čaj treba piti kada nekog boli stomak i protiv menstruacijskih bolova (Zaborak).

- Kuva se i taj čaj pije kada boli u prsima (Kragujevac).
- Dobra je za sve. Pije se cele zime kao napitak i protiv prehlade (Budimlje).

Pinus niger Arn.

Crni bor — Za lek se najviše koristi borov ljetorast. Bere se dok je još mlad, složi u tegle na taj način što se stavlja naizmenično red šećera i red borovih ljetorasta. Ostavi se da stoji na suncu 40 dana, pri čemu se sve napravi kao med, ne samo po konzistenciji nego i po boji. Uzima se svako jutro po jedna kašičica ovog meda i to pre jela, na prazan stomak. Ovaj lek je dobar za sve (Prebidoli).

Polygonum aviculare L.

Troskot — Cela trava se kuva i taj čaj pije za lečenje plućnih bolesti (Foča).

Polypodium vulgare L.

Slatka paprat — Kuva se čaj od cele trave s korenom i taj čaj pije protiv kašlja (Vratsalići).

Rosa canina L.

Šipurak — Čaj od šipuraka je dobar za sve, a najviše se pije radi pluća (Ravni).

Rubia tinctorum L.

Broć — Koren se drži u vodi 3, 6 ili 9 dana. Voda tada požuti. Po jedna kašika ove vode popije se pre svakog jela, 2-3 puta dnevno. Ovo je siguran lek protiv žutice (Daničići).

Rubus caesius L.

Kupina — Bere se samo mlad list, suši i čuva cele godine. Kada neko dobije proliv, kuva se čaj i nezaslađen pije (Višegrad).

Ostruga — Kopaju se žile, dobro operu i kuvaju. Taj čaj treba piti protiv žutice (Resići).

Rubus idaeus L.

Malina — Lekovit je i list i plod. Najviše se koristi osušen mlad list, čaj je dobar za stomachne bolesti (Krekova).

Ruta graveolens L.

Rutica — Mnogo se koristi za lečenje unutrašnjih organa i za pobačaj. Od samih mladih listova ili od nadzemnog dela biljke u cvetu kuva se čaj i pije po pola šolje ujutro i uveče. Ovde je nema divlje, nego je sade po baštama i voćnjacima (Stražbenica).

Sanguisorba minor L.

Dinjica — Kada boli stomak, kuva se ova trava i pije taj čaj. Najbolje ga je piti bez šećera, nezaslađen čaj (Kragujevac).

Teucrium chamaedrys L.

Podubica — Dobra je kada boli „ožučica“. Kuva se cela trava, pa se pije nezaslađen čaj. Dobra je i presna biljka, ali je mnogo gorka, pa se zbog toga češće koristi osušena (Kragujevac).

Teucrium montanum L.

Iva trava — Dobra je za pluća. Često se s linciurom i smrekom stavi u rakiju da stoji 15 dana na hladnom mestu. Pije se svako jutro po jedna mala čašica ove rakije pre jela. Dobra je za sve (Bijelo Brdo).

- Dobra je kada neko ima slabo srce. Kada je biljka u cvetu, nožem se reže samo nadzemni deo, suši i kuva čaj. Dobra je i kada čovek ima neku bolest u prsima (Krekova).
- Kuva se cela biljka i pije čaj kada je bolesna unutra (Štrpci).

Tilia div.

Lipa — Cvet se bere, kuva čaj i pije protiv prehlade i plućnih bolesti (Tođevac).
— Lipov cvet je dobar za čaj protiv kašlja (Ravni).

Thymus serpyllum L.

Divlji bosiotok — Dobar je za sve unutrašnje bolesti (Krekova).

Planinski bosiljak — Za sve je dobar, a naročito protiv prehlade. Čaj se pije zaslađen medom (Prebidoli).

Babina duša — Najbolji lek protiv kašlja je ovaj čaj zaslađen medom (Goražde).

Urtica dioica L.

Žara — Koren je dobar za pluća, za jačanje kose i protiv reume. Koren se dobro očisti od zemlje, opere i kuva čaj, pa se pije ili se njime ispira kosa posle pranja (Daničići).

Vaccinium myrtillus L.

Borovnica — Čaj dobijen kuvanjem zrelih plodova je dobar za stomak, naročito kada je oboljenje praćeno prolivom (Budimlje).

Valeriana officinalis L.

Macina trava — Najviše se koristi za lečenje ženskih bolesti. Kada žena ne može da ostane trudna, „da zanese“, treba da pije čaj od macine trave. Koristi se koren, koji je neprijatnog mirisa, ali je koristan;

— ovaj čaj se pije i protiv nervoze i kada su u pitanju srčana oboljenja (Goražde).

Lekovite mešavine sačinjene od nekoliko biljnih vrsta:

Od zadue — U zemlju se zakopa jedna zrela lubenica i ostavi da tako stoji 7 dana. Posle toga se izvadi, očisti i tome doda ¼ kg šljiva, ¼ kg crnog šljeza i ¼ kg šećera. Sve se izmeša i sipa u teglu. Svako jutro se pojedje po jedna kašika ovog leka i zadua se brzo ublaži a kasnije i sasvim prođe (Dragovići).

Za bubrege — Kuvaju se zajedno drške od višanja ili trešanja i svila od kukuruza. Čaj je dobro piti za lečenje svih bolesti bubrega, jer ih ovaj čaj čisti i od svega leči (Miljevina).

— Pomešaju se i zajedno kuvaju slatka paprat, zova, metvica i preslica. Taj čaj se pije svakodnevno, najmanje litar čaja treba popiti svakog dana (Govza).

Za pluća — Od pluća je ozbiljno oboleo Stevo Savić iz sela Stražbenica. Dugo je pio neki čaj od 10 trava: podbjel, kantarija, iva trava, bjeli šljez, crni šljez, pelen, koren pitome žare, list pitome nane, kolutak i list borovnice. Čaj je pio tri meseca, ali se već desetog dana dobro osećao. Za sve vreme dok je pio čaj, svakog dana je hodao bos po borovoj šumi. Pored svega toga, istovremeno je pio i tri vrste izvorske vode: iz leskove šume, iz borove šume i iz bukove šume. Posle tri meseca potpuno je ozdravio (Stražbenica).

Za živce — Beru se samo rese od žare, osuše se i izmeri 250 grama. To se stavi u tri litra crnog vina. Skuva se i hladno pije kada su u pitanju slabi živci (Godijeno).

Protiv čira — Kuva se metvica, kunica i borovac (jedna vrsta bora). Dobijen čaj se pije, a kuvana mešavina trave se meće na čir, da bi se što pre otvorio, očistio i prošao (Krekova).

Protiv strume — Iskopa se koren biljke „od strume trava“ (?), sitno isecka i svež pojedje. Nije gorak, pa se može lako i prijatno pojedje. Dobar je i čaj od iste biljke, ali se kuva cela trava. Ovo je najbolji lek kojim se leči struma (Pribidoli).

Protiv odlijeva — Kada žena ima velik odljev, kuva se samo list kadulje i taj čaj pije. Preterano krvarenje prestane i nije potreban nikakav doktorski lek (Prebidoli).

b) *Biljke koje se upotrebljavaju u eksternoj humanoj medicini*

Achillea millefolium L.

Kunica — stuca se i meće na ranu svež sok. Rana se očisti i brzo srašćuje (Kamenica).

Hajdučica, ranjenik, sporičak — Mnogi znaju da su ovom travom hajduci lečili rane, lekara nije bilo, pa su to sami činili. U iste svrhe se koristi i danas. Za lečenje rana i posekotina ni sada nema boljeg leka (Bijela).

Hajdučki ranjenik — Koristi se za zarašćivanje rana. Stuca se sveža trava i stavlja na ranu, da se rana ne bi gnojila i da brzo prođe (Čanjeva).

Hajdučka trava — Iskopa se cela trava, opere i osuši. Zatim se isprži na maslu i ostavi da se ohladi, pa se time mažu rane. Sve vrste rane brzo prođu (Miljevin).

Sporiš — Sveži listovi se privijaju na ranu, da bi brzo rana prošla (Foča).
— Sporiš se sagori na šporetu, stuca se u fini prah, pa se taj fini pepeo stavlja na ranu. Rana se odmah pokupi i brzo prođe (Dobrun).

Anagalis arvensis L.

Vidovac — Muški vidovac je s plavim cvetovima, a ženski s crvenim cvetovima. Kada je neka bolest koja pogađa oči, nabere se ove trave, turi na žar i iznad toga stane oboleli da se nakadi. Pokrije se ponjavom i otvori oči, da bi taj dim ušao u oči. Posle toga okobolja prođe (Prebidoli).

Asarum europaeum L.

Kolutak — Iskopa se cela trava, kuva i tom vodom ispira kosa, koristi se radi jačanja korena kose (Okrugla).

Kopitovac — Kuva se cela trava bez korena i tom vodom ispiraju usta protiv zubobolje (Tođevac).

Okrugljač — Dobar je za čaj. Njime se ispiraju usta, jer je dobar za jačanje dešni i protiv zubobolje (Daničići).

Atropa belladonna L.

Bun — Svi znaju da je cela biljka otrovna, ali i pored toga devojčice kopaju koren buna i kuvaju ga pa tom vodom ispiraju kosu. Tada kosa brže raste (Kamenica).

Betula pendula Roth.

Breza — Kuva se lišće breze, pa se u toj vodi kupa. To je dobro za sve, a naročito kada se na koži nešto pojavi (Daničići).

Clemantis vitalba L.

Pavita — Upotrebljava se za lečenje išijasa. Međutim, pavita može biti i opasna. Jedan čovek je stucio pavitu i stavio na bolesno mesto. Posle izvesnog vremena otvorila se rana koju nije mogao lako da zaleči. Morao je ići i lekaru, pa je primio i penicilin. To mesto je jedva zalečio (Ribioć).

Digitalis ferruginea L.

Zubna trava — Kopa se cela biljka s korenom, opere i kuva. Tom vodom se ispiraju usta protiv zubobolje (Zabrežje, Žepa).

Zubnjača, ustup trava — Isprži se cela trava na zejtinu ili masti, sve se procedi, pa se ta masnoća koristi za lečenje rana. Namaže se mesto i zavije, pa tako ostavi da stoji 1—2 dana. Rana brzo prođe (Prebidoli).

Helianthus tuberosus L.

Morska repa — Ispeče se krompir ove biljke i još mlak se stavlja preko micine, čava mesta. Trava je dobra i za ranice (Ravni).

Hyoscyamus niger L.

Zubna trava — Seme zubne trave baci se na žar, pa se nakadi nad tim dimom. Dobro se otvore usta da bi dim došao do bolnog zuba i tada crvi poispadaju iz kvarnog zuba (Kragujevac).

Hypericum perforatum L.

Peručica — Dobra je za lečenje bubuljica gnojnica. Sagori se trava kada je u punom cvetu i taj pepeo pomeša s kajmakom. Ovim lekom se mažu bubuljičava mesta. Trava je dobra i za ranice (Ravni).

Juglans regia L.

Orah — Kuva se list oraha, odvar se posoli, pa se u tome kupa protiv „engleske bolesti”. Jedna devojčica je bila nepokretna do svoje 7. godine. Kada su njeni roditelji čuli za ovaj lek, počeli su tako da je leče. Devojčica je ozdravila, ali na oči nikada nije dobro progledala (Jeleč).

Juniperus communis L.

Somina — Dobra je za izazivanje abortusa. List se kuva i tom vodom se ispiraju trudne žene koje ne žele da rode. Još je uspešnije kada se iznad takve vode pare (Krekova).

Matricaria chamomilla L.

Kamilica — Upotrebljava se za kupanje male dece (Foča).

Paris quadrifolia L.

Trava od crnca — Upotrebljava se protiv crnog prišta (Purtići).

Petasites hybridus (L.) G. M. Sch.

Repušina — Dobra je protiv reume. List se previje na reumatično mesto. Postoji i drugi način korišćenja: List se stuca, pomeša s gasom, crnim lukom i maslom. To se stavlja na reumatično mesto i na uboje (Kragujevac).

Phyllitis scolopendrium (L.) Newman.

Jezičak — Leči se podrebrica. Čaj se kuva samo od lišća, zaslađi medom i pije (Gornje Papratno).

Plantago maior L.

Bokvica — Dobra je kada neko ima nešto zagnojeno na koži. List se stavi na to mesto, jer dobro izvlači gnoj (Zanožje);

— svež list se stavlja na zagnojenu ranu, čir i na uboj. Sve to potom brzo prođe (Kamenica).

— List bokvice čisti i zarađuje ranu (Kragujevac);

— Ima više vrsta bokvice i sve su lekovite. List se stavlja na ranu da je čisti (Miljevina).

— Kada se na koži nešto zagnoji i provali, stavi se list bokvice da izvuče raznu nečistoću i gnoj (Konjovići).

Prunus spinosa L.

Crni trn, trnjina — Čaj od zrele trnjine je dobar za stomak, osobito protiv proliva. Sam behar je dobar za srce. Pije se blag čaj zaslađen medom (Miljevina, Mirušići).

Ranunculus acer L.

Zubna trava — Kada boli zub treba ga ispirati čajem pripremljenim od ove biljke i bol brzo prestane (Kragujevac).

Z a k l j u č a k

Uporedo s proučavanjem medicinske flore na području jugoistočne Bosne vršeno je i proučavanje narodne terminologije onih biljnih vrsta koje se koriste u narodnom životu i prikupljanje podataka o upotrebi biljaka u narodnoj fitoterapiji.

Na proučavanom području je zabeležen velik broj narodnih lokalnih imena biljaka, a to ukazuje i na veliku upotrebu tih biljnih vrsta. Tako je za 167 biljnih vrsta zapisano 329 narodnih naziva biljaka. Najveći broj imena za jednu biljnu vrstu konstatovano je za *Achillea millefolium* L., što ukazuje na široku i raznovrsnu upotrebu ove biljne vrste u narodnoj profilaksi i terapiji.

U ovom radu je obrađena upotreba bilja u humanoj narodnoj medicini. Prema navedenim podacima, na području jugoistočne Bosne se koristi 65 biljnih vrsta, od kojih 37 interno, najčešće u obliku čaja, i 28

eksterno, pretežno direktnim oblaganjem svežih biljaka. Samo 4 biljne vrste koriste se i na jedan i na drugi način, a to su: *Achillea millefolium* L., *Asarum europaeum* L., *Matricaria chamomilla* L. i *Valeriana officinalis* L. Ove biljne vrste su i oficinalne u mnogim farmakopejama, što znači da je ovo narodno iskustvo dobilo i naučnu verifikaciju.

Sedamdesetak navedenih biljnih vrsta koristi se za lečenje oko 25 bolesti, ili bolje reći zdravstvenih tegoba, jer ovde nije reč o lekarskim dijagnozama, već samo o nekom neodređenom oboljenju jednog organa. Najviše narodnih lekova je namenjeno otklanjanju stomaćnih smetnji i bolova (oko 30 recepata), zatim za lečenje pluća i disajnih puteva (26 recepata). Interesantno je primetiti da narod ovde nema velik broj lekova za lečenje bubrega i živaca, što nije slučaj u drugim našim krajevima. Zbog toga bi bilo korisno da se ovaj rad nastavi i proširi, kako bi se došlo do pouzdanijih tumačenja ovih i drugih pojava važnih za bolje poznavanje narodne patologije i terapije u raznim vremenskim razdobljima u ovom delu Bosne.

LITERATURA:

- ¹ Mihajlov M., *Elaborat o proučavanju divljeg lekovitog bilja na području sreza Goražde*. Arhiv Instituta za proučavanje lekovitog bilja, Beograd, 1961—62.
— ² Mihajlov M., Janačković B., *Proučavanje divljeg lekovitog bilja na području opštine Foča*. Arhiva Instituta za proučavanje lekovitog bilja, Beograd, 1963.
— ³ Mihajlov M., Tucakov J., *Prilog farmakognostijskom proučavanju medicinske flore u jugoistočnoj Bosni*, I Saopštenje, Glas SANU, knj. 19, Beograd, 1966.
— ⁴ Mihajlov M., Tucakov J., *Prilog uporednom farmakognostijskom proučavanju velebilja (Atropa belladonna L.) s planinskih područja gornjeg toka Drine i njenih pritoka u jugoistočnoj Bosni*, II Saopštenje, Glas SANU, knj. 20, Beograd, 1967.
— ⁵ Mihajlov M., Tucakov J., *Prilog uporednom farmakognostijskom proučavanju klekinja (Juniperi communis fructus) s planinskog područja gornjeg toka Drine*. III Saopštenje, Glas SANU, knj. 21, Beograd, 1969.
— ⁶ Mihajlov M., Tucakov J., *Prilog farmakognostijskom proučavanju medicinske flore u jugoistočnoj Bosni — Thymus serpyllum L.* IV Saopštenje, Glas SANU, knj. 22, Beograd, 1969.
— ⁷ Mihajlov M., Tucakov J., *O mogućnostima industrijske proizvodnje biljnih sirovina na području gornjeg toka Drine u Bosni*. V savezno savetovanje za lekovito bilje, 15—17. XI 1966, Ohrid.

Milena MIHAJLOV and Jovan TUCAKOV

FOLK PHYTOTHERAPY AMONG THE INHABITANTS UPRIVER OF THE DRINA AND ITS TRIBUTARIES IN SOUTH EASTERN BOSNIA

Along with research on medicinal plants in the region of South Eastern Bosnia, research work also covered popular terminology for plants used by the population in its every-day life and the collection of data on the use of plants in folk phytotherapy.

The findings of the research activity have pointed to the existence of a large number of local popular names for a number of plants — an indication of their wide use. The following figures have been recorded: for 167 plant species — 329 folk terms. The *Achillea millefolium* L. is the plant species for which the greatest number of names has been noted, accounting for its vast and varied use in popular prophylaxis and therapy.

This study also deals with the application of plants in popular medicine. According to the data obtained, there are 65 plant species currently being used in the region of South Eastern, 37 of which internally, mainly in the form of teas, and 28 externally, mostly as compresses of fresh plants applied directly. Only 4 plant species are used in both forms, e. g. *Achillea millefolium* L., *Asarum europaeum* L., *Matricaria chamomilla* L. and *Valeriana officinalis* L. These plant species have been rendered official in many pharmacopoeias, thus endowing folk experience with scientific verification.

Some seventy plant species recorded are being used for the treatment of about 25 diseases, or rather health problems, since there are not dealing here with doctors' diagnoses but with vague ailments affecting one organ. The purpose of the majority of this popular medication is the removal of stomach disorders or pains (about 30 prescriptions), followed by the treatment of lung and respiratory diseases (26 prescriptions). It is interesting to note that the people living in these parts do not have many remedies for the treatment of kidney and nerve disorders, which is not the case in other regions of our country. Therefore, it would be useful to pursue and extend this research in order to arrive at more reliable interpretations of these and other phenomena which are relevant for a better understanding of popular pathology and therapy at different periods of time in this region of Bosnia.

(Rad je Uredništvo primilo 22. V 1984. god.)

Maid HADŽIOMERAGIĆ

NAČINI LIJEČENJA KOJA SU PRIMJENJIVALI BERBERI IZ PORODICE SKAKA U SARAJEVU*

Berberi su bili i pomoćni ljekarski stručnjaci koji su se stotinama godina bavili i liječenjem. Opseg njihovog rada, osim brijackog, je bila i kirurgija, odnosno onaj njen dio koji su tadašnji ljekari prepuštali berberima. Naravno, oštra granica nije postojala, pa je zavisilo o ličnoj sposobnosti berbera koje će terapijske postupke obavljati. Kako nije bilo podjele između kirurškog i internističkog područja, i kod berbera srećemo pored kirurških intervencija i primjenu liječenja iz područja interne medicine.

U pisanim dokumentima ima opisa ovog rada, ali nema autentičnih podataka dobijenih direktno od onih koji su to radili.

U Sarajevu postoji porodica Skaka koja već u pet generacija obavlja berberske i ljekarske poslove. Sada je živ 70-godišnjak Abdulah Skako, koji je ovu vještinu učio od svoga oca Uzeira, i tako unazad s koljena na koljeno oko 250—300 godina. Ja sam razgovorom u kući Abdulaha dobio od njega autentične i interesantne podatke o ljekarskom radu ove porodice. On mi je u jednom razgovoru u iskrenom tonu dao ove podatke, pa mislim da su oni interesantni da se objave. Berberi u ranijim epohama imaju zasluge što su se bavili i liječenjem. To je uostalom dio istorije zdravstvene kulture ovoga kraja.

Vještinu liječenja su berberi učili iz starih knjiga i rukopisa i od samih liječnika, a kasnije i jedan od drugog. Zato njihova ljekarska djelatnost ipak ima u osnovi učevno porijeklo. Stotinama godina skupljano iskustvo i znanje njihovim praktičnim radom i empirijom, vjerovatno je djelimično ušlo i u savremeno medicinsko znanje. Mi sa gledišta današnjeg znanja ne smijemo da nipodaštavamo tadašnji rad ni liječnika ni berbera kao njihovih saradnika, jer je ono bilo na visini njihovih tadašnjih znanja. Moramo biti samokritički pa priznati, da niti mi, savremeno obrazovani liječnici, još uvijek nismo savladali veliki dio medicinske problematike. I naše znanje će nekad netko ocjenjivati. I mi ćemo biti jednog dana dio predmeta istorijskog proučavanja. To uvijek moramo imati na umu. Zato čitajući ovaj rad, moramo to činiti sa punim poštovanjem prema raznim vrstama liječnika iz istorije.

Po pričanju Abdulaha Skake, oni su djelimično znanje uzimali iz starih ljekarskih knjiga, koje su bile na arapskom ili turskom jeziku. Sve stručne ljekarske knjige oni su nazivali Tib. Ponekad bi u ovim knjigama zapisivali i nešto svoga znanja, ali takvih zapisivanja je bilo posve

* Saopšteno na 31. naučnom sastanku Saveza naučnih društava za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije održanom u Jablanici 14—16. X 1983. god.